

LA POLÍTICA DELS INTEL·LECTUALS (LA FIGURA DE L'INTEL·LECTUAL POLÍTIC)

Jaume Risquete Sánchez

Política és l'art de conquerir el poder i conservar-lo a través de l'acte de governar, així com també es pot entendre com el conjunt d'afers d'interès col·lectiu que preocupen el ciutadà provist de dimensió moral. La política impregna, de manera voluntària o involuntària, conscient o inconscient, tota la societat i ningú escapa dels efectes de la seva acció.

L'intel·lectual, emissor social que neix en el seu sentit modern fa gairebé cent anys («Affaire Dreyfus»), és ciutadà que com qualsevol altre ha de conviure amb el poder dels que gestionen els afers públics.

La tensió entre intel·lectuals i polítics ha estat permanent al llarg dels diferents períodes històrics. És cert també, però, que es poden descriure un bon grapat de casos en què hi ha hagut compatibilitat entre uns i altres i això s'ha traduït en una aferrissada complicitat, de vegades amb resultats positius de vegades amb resultats més aviat rebutjables.

Les diferències entre el món polític i el món intel·lectual fan difícilment compatibles les funcions i actituds del polític i les de l'intel·lectual. En política, la veritat es va acomodant als interessos i conveniències. L'esfera política no està compromesa amb les funcions i actituds que tradicionalment s'han identificat amb el món intel·lectual.

Malgrat això, la temptació dels intel·lectuals a comprometre's amb la política activa ha estat molt forta. Certament, reflexionar i interpretar la realitat és una tasca força important, alhora que gratificadora, per a l'intel·lectual, però ajudar a construir-la dia a dia és una experiència que no han pogut defugir alguns «ouvriers de la pensée».

L'intel·lectual, aquell «animal» àvid de crítica vers la funció i actitud del polític, se sent atret i seduït per saltar a l'arena política. Quan ho ha fet ha acostumat a argumentar que la missió especulativa i idealista de la feina intel·lectual és necessària, però que la realitat es construeix des de l'exercici de la política.

La intervenció de l'intel·lectual en política posa en perill la «integritat» i identitat d'aquest com a tal, ja que cal que s'adapti a un univers totalment diferent. En l'univers polític, l'exercici del poder a través de l'acció de govern i la cultura del pacte com a forma d'accedir-hi marquen l'objectiu del *joc polític*: la conquesta de la direcció de la societat.

El primer compromís que subscriu el polític és amb la societat representada pels individus que han dipositat la seva confiança en el projecte presentat. Però el polític que governa no ho fa per a un segment de la població, sinó per al conjunt. D'aquesta manera, la tasca del polític de les democràcies es modifica al punt que l'exercici del poder segueix les directrius del programa de partit votat per l'electoral. Aquest programa, lògicament, no respon a les expectatives de tots els segments de la vida social.

Les nostres democràcies no es deslliuren de la retòrica, mecanisme del polític per col·locar uns missatges. El partit polític està representat per uns líders que redueixen el programa electoral a un seguit de frases entenedores per a la gran part de l'electorat. La política, en democràcia, doncs, no es compromet amb la veracitat, sinó amb els interessos puntuals que se li presenta.

Els intel·lectuals, històricament, han intervingut en política i en el debat polític en nom d'un sistema d'idees. Els intel·lectuals poden intervenir en política en dos moments: en període electoral i en la resta de la legislació.

En els moments de crisi participen en la comunicació política però el seu espai natural ha estat sempre l'espai públic. Els polítics, però, necessiten en els mesos anteriors als còmics l'adhesió de persones carismàtiques procedents dels diferents camps de la vida social i cultural. Actualment, la «intel·lectualitat» s'està diluint en un macrogrup que correspondria a una mena de «classe carismàtica», composta pels «famosos» o les «personalitats».

L'especularització de la política (*vedettització*) ha convertit l'intel·lectual en un «famós» i el famós, tot prescindint-se de la seva feina, en «intel·lectual», ja que la funció que duu a terme és la pròpia de la de l'intel·lectual.

Fins al començament del debat a l'entorn de la innocència del capità Dreyfus (1896), l'escriptor, el filòsof i l'artista només s'havia compromès individualment. Tret del cas de la Il·lustració, l'intel·lectual no havia fet front comú en un moment puntual. La intromissió de l'intel·lectual en els afers terrenals no va ser ben vista per part d'alguns *homes de lletres*. Així, quan Bernard Lazare va anar a veure A. Gide per demanar la seva firma en favor de Dreyfus, aquest es va escandalitzar: «Quin horror! Vet aquí algú que posa res per sobre la literatura».

Arran el *J'Acusse* de Zola (1989) naixia el neologisme «intel·lectual» i un nou concepte del compromís. Persones provinents de diferents camps de la cultura firmaran manifestos, figuraran al capdavant de manifestacions i s'afiliaran a partits polítics. Julien Benda, en el seu *Trahison des clercs* (1927), denunciarà aquesta intromissió dels intel·lectuals i els retraurà que haguessin deixat d'ocupar-se dels grans valors universals per tal de comprometre's amb credos, partits i causes justes.

Julien Benda exhortava els intel·lectuals a mantenir-se fora de l'arena política. La història, el 1927, ja havia conegut l'acció d'un grup d'intel·lectuals que després de prendre el poder van crear el règim soviètic. El model autoritari de Lenin era molt atractiu entre els intel·lectuals perquè justificava l'ascensió de «classes instruïdes» en el camí que portava a la presa de la direcció de la societat. Aquesta actitud trencava amb l'actitud dels Voltaire, Rousseau i tants altres que, únicament, van ser motors o factors del canvi mai els protagonistes.

Així doncs, el compromís de l'intel·lectual fins el procés de Dreyfus havia estat amb la realitat com a objecte observable i susceptible d'interpretació i no pas amb l'acció puntual. Fins aleshores, el mèrit dels intel·lectuals era haver-se situat enfront del poder amb l'esperit crític com a única arma. Entrats en el segle xx, l'intel·lectual crític comença a esdevenir «intel·lectual polític», amb vocació d'afirmar més que de dubtar.

Aquest paper de l'intel·lectual com a contrapoder o, en tot cas, com a crític i vigilant del polític és un dels més anhelats per a tots aquells que creuen que la política no sols ha de tenir en la premsa el «gendarme» controlador. Cínicament, tot sovint, sentim a dir a polítics que la societat necessita pensadors que ajudin a reflexionar el país. Res més allunyat de la realitat. La classe política renega de la crítica i la reflexió de l'intel·lectual i tendeix només a buscar l'aliança d'alguns d'aquests per tal de guanyar credibilitat (vots) davant la ciutadania.

La tensió entre polítics i intel·lectuals hauria d'existir permanentment. La inexistència ens descobreix que l'intel·lectual cada vegada es compromet més amb el poder i menys amb la societat. La vocació de dissentiment cediria davant la funció legitimadora d'una o altra alternativa de govern i, sovint, el dissentiment vindria donat com a mera estratègia de suport. L'estratègia de suport és el que, avui dia, hi ha darrera d'algunes postures crítiques d'intel·lectuals, o sia, una feina de desgast del que governa mitjançant la crítica irresponsable, exagerada quan no falsa o manipuladora.

El pensador espanyol, Ortega y Gasset, tot i que va distingir entre el «político egregio y el vulgar (animalote) gobernante», no va arribar a trobar compatibilitats entre l'intel·lectual i el polític. Per a Ortega, l'intel·lectual era un «microcosmos» a qui «le sobrecoge siempre ese don de la mentira que posee el político. Tal vez, en el fondo, envidia esa tranquilidad prodigiosa con que los hombres públicos dicen lo contrario de lo que piensan o piensan lo contrario de lo que están viendo con sus propios ojos».

Possiblement la mentida, de vegades, és indispensable. Però, en política, la mentida és necessària fins i tot la nit de la jornada electoral quan els portaveus donen la seva valoració dels resultats. Passa poc que, en unes eleccions, un partit perdi i, paradoxalment, tots, per art de la retòrica que no pas de la màgia, se saben guanyadors. L'aliança del polític és amb l'optimisme i l'adaptació de la veritat a les circumstàncies mentre que l'aliança de l'intel·lectual és amb el dubte.

Per a l'intel·lectual, com ens diria Voltaire, «de les coses més segures, dubtar és de les més segures». El dubte, tanmateix, és l'enemic de la política i del polític.

Una altra de les diferències entre polític i intel·lectual és la submissió del primer a les directrius i la disciplina del partit -el segon, a priori, només està sotmès als seus propis dictats-. La dissensió en política i dins els grups és inacceptable. A l'intel·lectual, però, històricament, se l'ha caracteritzat per la seva voluntat de dissentiment, de «francotirador» del contrapoder.

Tot reprenent Ortega y Gasset, aquest ens diria que l'intel·lectual és un «espectador» que veu el món i converteix el que hi ha fora en idea mentre que el polític actua sobre el món tot modificant-lo amb la seva acció. Ens trobaríem davant dos tipus diferents d'individus: «los ocupados y los preocupados; políticos e intelectuales». Per qui va ser alcalde de Madrid i paradigma d'«intel·lectual polític», Tierno Galván, «el intelectual hace de la realidad problema, es más apocalíptico; el político sería más apologetico».

L'afany d'intervenir en política ha estat una constant entre els intel·lectuals del nostre segle. Alguns intel·lectuals ja van avisar, en el tombant de segle, de la necessitat que aquest grup que pensava i escrivia per tal d'afectar el futur de la nació es mantingués al marge de la política organitzada (Unamuno). O com diria Anatole France, «actuar en la vida pública, però sense mandat polític».

L'observació i la preocupació han donat pas a l'acció i l'ocupació. Tanmateix, ultrapassar la breu franja que separa l'observació de l'acció ha estat un pas que la «intel·lectualitat» ha donat, bàsicament, en ocasions molt puntuals. Tot sovint, com a conseqüència de la crispació i polarització dins la societat per l'enfrontament política i ideològic, per qüestió de moda o per un afany d'unir-se a una força emergent i ascendent.

El problema del compromís dels intel·lectuals amb una ideologia en ascens en el segle xx ha estat el «parany» que aquestes han tendit a ments molt lúcides, tolerants i independents. És perillós per a l'intel·lectual estar al costat del poder: s'ha comprovat que, en més d'una ocasió, això acabava en un bany de sang com en el cas de la revolució soviètica de 1917.

La politització dels intel·lectuals europeus i nord-americans en la primera part d'aquest segle va ser importantíssima. La participació de polítics i intel·lectuals (polítics) en societat durant les primeres dècades es va canalitzar a través de la premsa i el nou mitjà radiofònic. A Espanya, els micròfons van ser presents en

conferències i mítings de personatges com ara Azaña, Ortega y Gasset o Lluís Companys. I els periòdics eren el púlpit des d'on els intel·lectuals de dreta i esquerra van començar a «cultivar» l'ambient de crispació durant la II República que acabaria per dividir el país en dos bàndols antagònics i irreconciliables.

Durant la II República o «República dels Intel·lectuals», la política es va arribar a viure apassionadament. Actualment, hi ha una certa desmobilització de la societat i allò polític es deixa perillosament en mans d'un únic actor o protagonista: el polític -acompanyat del «famós».

Hauríem, però, de reflexionar sobre el problema que comporta el debat política i social crispat mantingut durant llarg temps en els mitjans. Alguns diaris esdevenen autèntics «intel·lectuals polítics col·lectius», compromesos amb una certa ideologia, un cert projecte de nació/estat, una defensa de l'idioma, etc.

Cal tenir en compte que el discurs polític s'adreça més als sentiments que no pas a la raó. Està destinat, més aviat, a convèncer que a explicar. Els mitjans de comunicació i, en especial, la televisió, són la millor tribuna per transmetre aquest tipus de discurs. El fracàs de l'intel·lectual polític ve de la seva incapacitat a instal·lar-se còmodament en els mitjans de comunicació de massa tot oblidant-se del «desig» i apropant-se a la «realitat», ni que sigui a la realitat del mitjà.

L'intel·lectual polític ha arribat a portes del segle XXI. Darrera han quedat un fotimer d'experiències: els anys del compromís ideològic i la política «camaleònica» d'alguns ens serveix d'exemple el cas de Philippe Sollers, de maoista va passar a donar suport a Jacques Chirac durant la campanya francesa de 1993; o Enzensberger, d'esquerrà radical a conservador-, la integritat i coherència intel·lectuals -el gest valent de Günter Grass tornant el carnet de l'SPD alemany pel seu suport a la restricció del dret d'asil polític promogut pels cristiano-demòcrates-, la dissidència arriscada dels intel·lectuals d'estats de règim autoritari -Solzhenitsyn i Sàjarov a l'ex-Unió Soviètica o els dissidents xinesos-, el compromís amb la defensa de la legalitat -Hemingway, Malraux, Orwell, Dos Passos, Bell, Cornford, etc., lluitant en defensa de la II República espanyola-, la valentia de l'escriptor -John Reed fundant el Partit Comunista dels EUA-, la digníssima conjugació -Claudio Sánchez Albornoz compatibilitzant l'ensenyament i la recerca amb la política va arribar a ser president del govern de la República espanyola a l'exili-, inventors de ministeris -André Malraux, que va crear el Ministeri de Cultura a França-, els intel·lectuals del règim -els «intel·lectuals falangistes»: Ridruejo, Laín Entralgo, Rosales, etc.-, l'intel·lectual que descobreix la veritat, però que és obviat i silenciats -A. Gide s'adona de la mentida del «paradís» soviètic en un viatge a l'URSS-, la perfecta convivència entre la política i la intel·ligència -Azaña-, l'ideòleg -J. M. Domenach, intel·lectual ideòleg de la dreta francesa-, intel·lectuals que van donar forma al pensament feixista -Maeztu, J. Pemartín, J. M. Pemán, a Espanya-, partits polítics fundats i fonamentats per intel·lectuals -l'Acció Catalana de J. V. Foix i Carles Riba-, la figura paradigmàtica, Rosa Luxemburg, model de coherència entre pensament i acció, l'intel·lectual polític que provoca incendis per després afanyar-se en el seu compromís

d'apagar-los -el dissident servi Vuk Draskovic escrivia el 1989 un article de rèplica al dissident albanès Ismael Kadare en què defensava els drets històrics de Sèrbia sobre territori del Kosovo.

Altres exemples d'intel·lectuals que individualment o col·lectivament s'han ficat en política: el suport de D'Annunzio al nou feixisme italià o els avantguardistes francesos Breton, Éluard i Aragon al Partit Comunista Francès -s'hi van afiliar el 1927 fins que van ser expulsats el 1933.

Si parlem d'Espanya, el compromís dels intel·lectuals vinguts dels diferents camps de la producció cultural amb la II República res no té a veure amb el nul compromís, dècades més tard, en la transició. Mentre que en les Cortes Constituyentes de la II República hi havia personalitats com ara Ortega y Gasset, Pérez de Ayala o el mateix Azaña, en les Cortes Constituyentes de la recuperada democràcia Rafael Alberti i Carlos Barral van ser de les contades i honoroses excepcions.

Si la militància en partits polítics és més aviat escassa a Espanya per part dels intel·lectuals, el suport als programes electorals, amb la firma de manifestos, és abundantíssima. En les darreres eleccions generals, nombrosos artistes, escriptors, cantants i altres famosos es van comprometre amb les diferents opcions polítiques i per les coalicions postelectorals.

La tasca del compromès amb una determinada opció converteix aquells que la porten a terme en intel·lectuals, tot i que la seva feina habitual no tingui a veure amb la feina i imatge tradicional que hom té del que pot anomenar-se «intel·lectual». La funció i actitud és la de l'«intel·lectual». Per això mateix, una cantant o un còmic passen a ser considerats, en aquesta ocasió, i denominats, com a «intel·lectuals».

Durant el franquisme, la militància en partits polítics en la clandestinitat fou una constant dels intel·lectuals demòcrates. El PCE i el PSOE van rebre una bona injecció d'intel·lectuals que, en alguns casos, es van estimar més abandonar els seus compromisos per veure elements de sectarisme en aquests com el cas de García Hortelano, que va abandonar el PCE per aquest motiu.

Manuel Sacristán, Jordi Solé Tura, Manuel Vázquez Montalbán, Jorge Semprún i molts altres formen la llista d'intel·lectuals que es van comprometre amb l'esquerra en la clandestinitat. Alguns, anys més tard, amb l'adveniment de la democràcia es van instal·lar en el poder tot sacrificant, en no poques vegades, el seu idealisme per la posta en pràctica de la crua realitat programàtica.

El desengany dels intel·lectuals amb diferents opcions polítiques i ideològiques ha marcat la trajectòria del compromís polític del segle xx. Tornant a Espanya, el suport d'una part molt important de la «intel·lectualitat» al PSOE en les eleccions de 1982 va esdevenir deserció quan anys després es va convocar el referèndum de l'OTAN tot incomplint-se la promesa electoral de treure el país d'aquesta

organització si els socialistes guanyaven els comicis. Els conflictes entre «intel·lectualitat» i PSOE s'han anat succeint des de llavors amb un bon grapat d'ocasions puntuals que han acabat d'allunyar cada vegada més els uns dels altres -vaga general del 14-D, la Llei Corcuera, la Guerra del Golf, etc.

Fora d'Espanya, el suport massiu dels intel·lectuals a un projecte polític ha tingut als Estats Units el seu més digne exemple. Al llarg d'aquest segle totes les administracions han rebut la col·laboració d'un nombre important d'aquests. Recordem únicament l'ajut que van prestar en tasques de govern intel·lectuals sota l'Administració Kennedy -que es va guanyar els més prestigiosos intel·lectuals del país com ara Arthur M. Schlesinger- o el que presten a l'actual Administració Clinton.

A la Rússia de Ieltsin, els intel·lectuals s'han apropiat al nou «tsar», qui, ni no hagués estat per la mort del dissident Andréi Sájarov, el desembre de 1989 -Sajárov tenia el suport del cercle d'intel·lectuals que formaven el «grup de Moscou»-, no s'hagués convertit en el líder polític d'aquell país.

En altres països, cas d'Algèria, els intel·lectuals es comprometen amb la salvaguarda de l'estat i del sistema que aquest representa. L'assassinat d'intel·lectuals en el país del Magrib no sols s'adreça cap als intel·lectuals de l'*establishment*, sinó a tots aquells que comparteixen una idea diferent de les d'oposició política integrista.

Individualment, els intel·lectuals també han optat per fer política aprofitant-se del seu carisma com a tals. Václav Havel, Vargas Llosa, en són exemples... I també esmentem els casos de partits polítics que s'han bastit per iniciativa d'intel·lectuals. A Catalunya tenim l'exemple de l'Acció Catalana d'abans de la Guerra Civil -ressuscitada fa poques setmanes per Max Cahner- o el projecte de l'independentista ERC -que s'ha volgut guanyar el suport actiu d'intel·lectuals com ara Pilar Rahola-. A Euskadi cal recordar el cas d'Euskadiko Ezkerra, format per una abundant *troupe* d'intel·lectuals.

La vocació política truca, de tant en tant, a la porta de la torre d'ivori de l'intel·lectual. Els projectes polítics necessiten cares i noms coneguts i troben en els artistes, escriptors, *vedettes*, jutges, etc., una mina d'intel·lectuals. Malauradament, la seva missió es redueix a la campanya electoral -sovint, però, agraeix la curta durada del compromís-. I quan no és pas així, la seva feina queda diluïda en la crua i amarga realitat de la vida mateixa. O sia: la política.

L'intel·lectual crític compromès amb la política a Occident, on els partits polítics estan mancats de democràcia interna, acaba per convertir-se en un «intel·lectual polític» que afirma constantment i s'oblida del dubte i la pregunta.

Si té raó Antonio García Trevijano quan diu que «la política está llena de paletos intelectuales» deu ser, potser, per la mateixa dinàmica interna del «joc polític». Recordem, sinó, les paraules d'Alfonso Guerra a Antonio Elorza -catedràtic de

pensament polític- a la sortida d'un debat televisiu en què s'havia advertit al professor de la convivència de no treure un tema molt concret, la qual cosa no va fer el professor convidat: «Elorza, no se puede ir de puro por la vida. Para hacer política hay que hundirse en el fango».

Elorza no ha tornat a entrar en aquella cadena de televisió. Molts intel·lectuals, tanmateix, continuen entrant en la dinàmica que impulsa la política. Alguns triguen molt poc a «enfangar-se», prou temps com per oblidar-se del dubte, la crítica, el dissentiment. Allò que, en definitiva, sempre li ha calgut a una societat per avançar solemnement al llarg de la història.